

УДК 159.923.2

DOI: [https://doi.org/10.18524/2707-0409.2019.1\(49\).185766](https://doi.org/10.18524/2707-0409.2019.1(49).185766)

Кетлер-Митницька Т. С.

старший викладач кафедри природничо-наукових дисциплін
Комунального закладу вищої освіти «Хортицька національна
навчально-реабілітаційна академія» Запорізької обласної ради
e-mail: catmeatt@gmail.com

ORCID: 0000-0002-1665-4282

**ПСИХОДІАГНОСТИЧНИЙ ІНСТРУМЕНТАРІЙ
ДОСЛІДЖЕННЯ КОМПОНЕНТІВ ГОТОВНОСТІ
МАЙБУТНІХ ПСИХОЛОГІВ ДО ОСОБИСТІСНО-
ПРОФЕСІЙНОГО САМОРОЗВИТКУ**

У статті подано інформацію про використані діагностичні засоби та отримані результати вітчизняних досліджень здатності до саморозвитку майбутніх психологів. Автором охарактеризовано методики, застосування яких може бути оптимальним для вивчення аксіологічно-мотиваційного, когнітивного та поведінкового компонентів готовності студентів-психологів до саморозвитку в особистісній та професійній сферах. Наведене обґрунтування діагностичної цінності запропонованих методик в межах експериментального вивчення інтернальності як чинника готовності до особистісно-професійного саморозвитку майбутніх психологів.

Ключові слова: готовність до особистісно-професійного саморозвитку; когнітивний, аксіологічно-мотиваційний та поведінковий компоненти готовності; психодіагностичний інструментарій.

Постановка проблеми. Все більше освітян та психологів стверджують, що місією вищої освіти в наш час є створення психологічних та педагогічних умов для підготовки компетентного фахівця, здатного до безперервного саморозвитку як на професійному, так і на особистісному рівні. Адже крім успішного засвоєння знань та вмій з обраного фаху надзвичайно важливим є оволодіння максимально вираженими професійно зна-

чущими особистісними якостями [3, с. 14]. Вимога здатності до самовдосконалення є особливо значущою у контексті професійної підготовки психолога, оскільки об'єктом його професійного впливу виступатиме внутрішній світ іншої людини у цілісності її особистісних смислів, суб'єктивних переживань, сумнівів та переконань. Переосмислення, самооцінювання власної діяльності й професійного спілкування має бути стимулом не тільки для удосконалення фахових умінь психолога, але й для його саморозвитку як носія професійно важливих рис характеру [1, с. 51–54]. У зв'язку з цим акцентується проблема підвищення готовності студентів-психологів до здійснення цілеспрямованого, вмотивованого саморозвитку, встановлення внутрішніх чинників цього процесу, зокрема — інтернальності, тобто внутрішнього локусу контролю. Компоненти та рівень розвитку готовності до особистісно-професійного саморозвитку майбутніх психологів вимагають емпіричного з'ясування, що передбачає вибір оптимального психодіагностичного інструментарію.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Л. С. Базилевською виявлено залежність саморозвитку студентів-психологів від особливостей їх професійної рефлексії. За допомогою анкетування, бесіди, інтерв'ю, проєктивних методик нею було з'ясовано, що на характер саморозвитку впливає аналіз психологічного минулого у контексті психологічного теперішнього. Адаже прогнози щодо ступеня власної успішності у майбутній фаховій діяльності формуються з урахуванням висновків про свою компетентність на основі минулих досягнень чи поразок [2, с. 89–90].

Як засвідчили дані емпіричного дослідження О. С. Штепи, вагому роль у здійсненні особистісного саморозвитку студентів-психологів відіграє їхня психологічна ресурсність. Під поняттям «ресурси» автор розуміє внутрішні сили, які можуть бути використані для успішного подолання криз життя, позитивні особистісні якості, наприклад, відповідальність, ініціативність тощо. Провідними тенденціями особистісного саморозвитку студентів-психологів виявилось прагнення стати більш турботливими та поступливими, а особистісно-екзистенційними ресурсами — успіх, впевненість у собі, любов, творчість, віра у

добро. Автором було використано опитувальник міжособистісних взаємин Т. Лірі з модифікованою інструкцією (досліджувані мали серед запропонованих рис характеру вказати не лише ті, які їм властиві на час діагностики, а й такі, які вони прагнуть у себе сформувати) [10, с. 232–240].

О. М. Затворнюк розробила педагогічні умови розвитку готовності до професійного самовдосконалення студентів-психологів у контексті проблематики теорії та методики професійної освіти. В результаті апробації було виявлено позитивну динаміку показників сформованості компонентів готовності до професійного самовдосконалення. Для дослідження було використано авторську анкету, проєктивну методику «Незавершені речення», методику «Вивчення професійної спрямованості особистості» (Є. Рогов), інші анкети та проєктивні методики [4, с. 170–200].

Отже, для емпіричного дослідження готовності студентів-психологів до саморозвитку деякі сучасні дослідники застосовують проєктивні методики, авторські анкети або особистісні опитувальники з модифікованими інструкціями. Разом з тим на увагу заслуговують діагностичні засоби, спеціально розроблені для виміру схильності до саморозвитку та тих особистісних властивостей, що виступають її внутрішньообистісними показниками. В цілому готовність студентів-психологів до особистісно-професійного саморозвитку недостатньо висвітлена у наукових дослідженнях. Більш глибокого вивчення вимагає проблема визначення внутрішніх чинників стимулювання такої готовності, зокрема — дослідження інтернальності (внутрішнього локусу контролю) особистості.

Мета статті — обґрунтування діагностичної цінності запропонованого інструментарію дослідження компонентів готовності до особистісно-професійного саморозвитку студентів-психологів.

Результати дослідження. Здійснений нами аналіз наукових джерел дозволив виділити когнітивний, аксіологічно-мотиваційний та поведінковий компоненти готовності майбутніх психологів до особистісно-професійного саморозвитку.

Для встановлення сформованості когнітивного компонента обрано дві методики. Тест оцінки особистісних якостей «Пси-

хологічний особистісний профіль» (Т. Ратанова, Н. Шляхта) [8, с. 63–64] призначено для самооцінювання досліджуваним розвиненості у себе 15 основних якостей особистості за ступенем їх наближеності до двох полюсів, один з яких відповідає максимальній, а другий — мінімальній вираженості риси. За формою є семибальною шкалою, де 7 балів призначаються у разі значної розвиненості якості, а 1 бал — у разі несформованості. Після оцінювання якостей складається особистісний профіль, який візуалізує вираженість особистісних якостей. Досліджуваним пропонується оцінити наявний та бажаний рівні розвиненості зазначених рис. Перевага використання методики «Психологічний особистісний профіль» полягає в тому, що із загальної кількості запропонованих розробниками якостей 10 цілком відповідають професійно важливим властивостям психолога, а саме: відповідальність, уважність, товарицькість, тактовність, невимушеність, чуйність, активність, ініціативність, оптимістичність, альтруїзм. Розбіжність у наявному та бажаному рівнях розвиненості цих якостей кількісно характеризує потенціал особистісно-професійного саморозвитку майбутніх психологів.

Методика визначення рівня рефлексивності А. Карпова, В. Понамарьової [8, с. 46–50] є опитувальником, що складається з 27 тверджень, які досліджуваний оцінює від 1 до 7 за ступенем власної згоди чи незгоди. На основі відповідей опитуваного здійснюється характеристика рефлексії діяльності у контексті часу (ретроспективна рефлексія діяльності, рефлексія теперішньої діяльності, розгляд майбутньої діяльності), а також рефлексії спілкування та взаємодії з іншими людьми. Загальний рівень рефлексивності встановлюється після переводу сумарного балу у стени. Цінність цієї методики пояснюється характеристикою рефлексії не лише у когнітивному контексті (як атрибутивного процесу), але й на диспозиційному рівні — як особистісної властивості, важливої для здійснення особистісно-професійного саморозвитку. Аналіз видів рефлексії у контексті часу сприяє розумінню процесів самовдосконалення — від обмірковування своєї поведінки у минулому до планування нових дій на основі зроблених висновків.

Для виявлення ступеня сформованості аксіологічно-мотиваційного компонента готовності майбутніх психологів до особистісно-професійного саморозвитку відібрано три методики. Метою опитувальника «Диспозиційна характеристика саморозвитку особистості» С. Б. Кузікової [7, с. 106–112] є діагностика особливостей саморозвитку як процесу особистісних змін, якому притаманні усвідомленість, актуалізованість та керованість. Зміст опитувальника складають 30 тверджень, яким пропонується дати оцінку від 1 до 5 балів за ступенем збігу з уявленнями респондента про свої риси, якості та мотиви. Методика має 3 шкали. Шкала «Потреба у саморозвитку» виявляє потребу в усвідомленому самотворенні, особистісному зростанні, зацікавлене ставлення до зовнішньої та внутрішньої дійсності. Змістом шкали «Умови саморозвитку» є позитивне самосприймання, сила, зрілість Я, автономність, активні стратегії життя, здатність чітко визначати власні цілі, висока сприйнятливність до нового. Шкала «Механізми (функціональні засоби) саморозвитку» діагностує здатність до самопізнання, співставлення реального та ідеального Я, саморегуляції і самотворення. На основі кількості отриманих балів визначаються загальний рівень саморозвитку та рівні за кожною шкалою. Методика С. Б. Кузікової є цінною для нашого дослідження у зв'язку з тим, що виявляє рівень сформованості особистісних ресурсів саморозвитку, які характеризують її внутрішню готовність до свідомого самовдосконалення.

Методику «Мотивація навчання у вищій» Т. Ільїної [6, с. 433–434] призначено для аналізу мотиваційної сфери студента. За формою є опитувальником, який складається з 50 питань, з яких 4 не мають діагностичного навантаження та не включаються в обробку. Відповіді диференціюються за трьома шкалами: «набуття знань», «оволодіння професією», «отримання диплому». Переважання збігів з ключем за певною шкалою свідчить про домінування певної мотивації. Цінність методики пояснюється операційною зручністю виявлення домінування зовнішньої (диплом) або внутрішньої мотивації навчання студентів-психологів (як інтерес до процесу навчання, так і ціннісне ставлення до обраного фаху).

Методику «Морфологічний тест життєвих цінностей» [9, с. 9–30] було створено В. Соповим, Л. Карпушиною у результаті подальшого удосконалення опитувальника термінальних цінностей (ОТеЦ), розробленого І. Сеніним. Методику призначено для діагностування термінальних цінностей, що поділяються на морально-ділові, до яких належить розвиток себе, та егоїстично-престижні. Зазначені цінності розглядаються у контексті життєвих сфер (навчання та освіта, професійна, сімейна та суспільна сфери життя, фізична активність й захоплення). За формою методика є анкетною, що складається зі 112 тверджень, кожному з яких потрібно дати оцінку від 1 до 5. Отримані дані підсумовуються згідно з ключем у таблиці-дешифраторі. Сирі бали переводяться у стени, які заносяться до підсумкової таблиці, що унаочнює ціннісний профіль особистості, тобто ступінь вираженості кожної групи термінальних цінностей та сфер. Пріоритетними цінностями та життєвими сферами вважаються такі, оцінки з яких розташовані в інтервалі від 8 до 10 стенив. До девальвованих цінностей та сфер належать ті, оцінки з яких варіюють у діапазоні 1–3 стенив. Діагностична цінність методики зумовлюється аналізом усіх найбільш важливих у контексті нашого дослідження моральних та навчально-професійних ціннісних орієнтацій майбутніх психологів, до яких належать розвиток себе, досягнення, активні соціальні контакти, професійна, освітня, навчальна, суспільні ціннісні сфери.

Для встановлення розвиненості поведінкового компонента готовності студентів-психологів до особистісно-професійного саморозвитку обрано тест «Дослідження вольової саморегуляції», розроблений А. Зверьковим, Е. Ейдманом [5, с. 110–112]. Метою методики є виявлення рівня сформованості вольової саморегуляції, під якою розуміється здатність людини свідомо керувати своїм станом, вчинками і прагненнями, контролювати свої реакції у несприятливих ситуаціях. Опитувальник складається з 30 тверджень, які респонденту пропонується оцінити як вірні або невірні стосовно нього. Тест має загальну шкалу вольової саморегуляції та дві субшкали: «Наполегливість» і «Самовладання». Рівні вольової саморегуляції визначаються у зіставленні з середніми значеннями кожної шкали. Високий

рівень за загальною шкалою властивий особам активним, емоційно зрілим, самостійним, впевненим у собі, зі сформованим почуттям обов'язку та стійкими намірами, здатним до контролю своєї поведінки. Низький бал встановлюється у людей емоційно нестійких, чутливих, невпевнених у собі з невисокою рефлексивністю та зниженою активністю.

Субшкала «Наполегливість» виявляє прагнення людини до завершення розпочатої справи, силу її намірів. На позитивному полюсі — діяльні, активні особи, які завжди намагаються втілити плани у життя, відповідально ставляться до своєї справи та дотримуються соціальних норм; таких людей мобілізують труднощі, але відволікають спокуси та альтернативи. Переважання низьких балів вказує на імпульсивну поведінку, нестійкість намірів, невпевненість. Разом з тим ці негативні прояви можуть компенсуватися за рахунок гнучкості та винахідливості.

Призначенням субшкали «Самовладання» є діагностика здатності до свідомого контролю емоцій. Високі показники характерні для врівноважених, емоційно стійких осіб, які здатні володіти собою навіть у складних обставинах. Їх характеризують впевненість у собі, відсутність страху перед новим та неочікуваним, висока готовність до невизначеності. Однак треба зауважити, що підвищений самоконтроль може призвести до постійного занепокоєння і втоми через перенапруження та втрату природності поведінки. Протилежний полюс цієї субшкали являє собою імпульсивність, спонтанність, емоційну нестійкість у ситуаціях невизначеності.

Перевага використання запропонованої методики пов'язана з аналізом поведінкових механізмів здійснення саморозвитку — самоконтролю, самостійності, активності, саморегуляції емоцій у складних життєвих ситуаціях, послідовності, мобілізації власних ресурсів для подолання перешкод.

Отже, запропоновані діагностичні засоби відповідають методологічним принципам дослідження і відзначаються зручністю щодо емпіричного встановлення кількісних та якісних характеристик готовності студентів-психологів до особистісно-професійного саморозвитку у контексті їх інтернальності.

Висновки та перспективи подальшого дослідження. На основі здійсненого теоретичного аналізу з'ясовано, що: 1. На цей час є актуальною проблема визначення компонентів та внутрішніх чинників стимулювання готовності майбутніх психологів до саморозвитку особистісних якостей та професійних вмінь. 2. З метою аналізу готовності до саморозвитку майбутніх психологів в експериментально-дослідній роботі широко використовуються авторські анкети, проєктивні методики, особистісні опитувальники з модифікованими інструкціями. 3. Зміст запропонованих нами методик, призначених для виміру схильності до саморозвитку та особистісних властивостей, що виступають її внутрішньоособистісними показниками, дозволяє вважати їх оптимальним інструментарієм вивчення компонентів готовності майбутніх психологів до саморозвитку в особистісній та професійній сферах.

У перспективах подальшої наукової діяльності — впровадження підбраного психодіагностичного інструментарію для встановлення статистично значущих показників взаємозв'язку компонентів інтернальності та готовності майбутніх психологів до особистісно-професійного саморозвитку.

Список використаних джерел

1. Адамська З. Суб'єктність у системі професійно значущих якостей особистості майбутніх психологів. *Психологія особистості*. 2011. № 1. С. 51–58.
2. Базілевська Л. Розвиток професійної рефлексії майбутнього психолога у контексті становлення його професіогенезу. *Молодь і ринок*. 2014. № 4. С. 88–91.
3. Барчій М. С. До проблеми професійного становлення майбутніх психологів. *Вісник Національного університету оборони України*. 2015. № 3(46). С. 14–19.
4. Затворнюк О. М. Формування у майбутніх психологів готовності до професійного самовдосконалення: дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04 / Нац. пед. ун-т ім. М. П. Драгоманова. Київ, 2016. 310 с.
5. Зеер Э. Ф., Шахматова О. Н. Личностно ориентированные технологии профессионального развития специалиста. Екатеринбург : Изд-во Урал. гос. проф.-пед. ун-та, 1999. 245 с.
6. Ильин Е. П. Мотивация и мотивы. Санкт-Петербург : Питер, 2006. 512 с.
7. Кузікова С. Б., Кузіков Б. О. Конструювання методики дослідження саморозвитку особистості. *Вісник НТУУ «КПІ»*. Філософія. Психологія. Педагогіка : збірник наукових праць. 2010. № 2(29). С. 106–112.

8. Личностная и профессиональная рефлексия: психологический практикум / сост. Г. С. Пьянкова; Краснояр. гос. пед. ун-т им. В. П. Астафьева. Красноярск, 2012. 135 с.
9. Сопов В. Ф., Карпушина Л. В. Морфологический тест жизненных ценностей. *Прикладная психология*. 2001. № 4. С. 9–30.
10. Штепа О. С. Тенденції особистісного саморозвитку майбутніх психологів: ресурсний аспект. *Вісник Львівського університету*. Серія: Філософські науки. 2013. Вип. 16. С. 232–240.

REFERENCES

1. Adamska, Z. (2011). Subiektnist u systemi profesiino znachushchykh yakosti osobystosti maibutnykh psykholohiv [Subjectivity in the system of future psychologists' professionally significant qualities of the personality]. *Psykhologhiia osobystosti — Psychology of personality*, 1, 51–58 [in Ukrainian].
2. Bazilevska, L. (2014). Rozvytok profesiinoi refleksii maibutnoho psykholoha u konteksti stanovlennia yoho profesiohenezu [Development of future psychologist's professional reflection in the context of his professionogenesis' formation]. *Molod i rynok — Youth and the market*, 4, 88–91 [in Ukrainian].
3. Barchii, M. S. (2015). Do problemy profesiinoho stanovlennia maibutnykh psykholohiv [About the problem of future psychologists' professional formation]. *Visnyk Natsionalnoho universytetu oborony Ukrainy — Bulletin of the National Defense University of Ukraine*, 3(46), 14–19 [in Ukrainian].
4. Zatvorniuk, O. M. (2016). Formuvannia u maibutnykh psykholohiv hotovnosti do profesiinoho samovdoskonalennia [Formation of future psychologists' readiness for professional self-improvement]: *Candidate's thesis*. Kyiv [in Ukrainian].
5. Zeer, E. F., & Shakhmatova, O. N. (1999). *Lichnostno-orientirovannye tekhnologii professionalnogo razvitiia spetsialista [Person-oriented technologies of a specialist's professional development]*. Ekaterinburg : Izd-vo Ural. gos. prof.-ped. un-ta [in Russian].
6. Ilin, E. P. (2006). *Motivatsiia i motivy [Motivation and motives]*. Sankt-Peterburg : Piter [in Russian].
7. Kuzikova, S. B., & Kuzikov, B. O. (2010). Konstruiuvannia metodyky doslidzhennia samorozvytku osobystosti [Designing of a method for personality self-development research]. *Visnyk NTUU «KPI». Filosofii. Psykhologhiia. Pedagogika : zbirnyk naukovykh prats — Bulletin of the NTUU «KPI». Philosophy. Psychology. Pedagogy: a collection of scientific works*, 2(29), 106–112 [in Ukrainian].
8. Piankova, G. S. (Comp.). (2012). *Lichnostnaia i professionalnaia refleksii: psikhologicheskii praktikum [Personal and professional reflection: psychological workshop]*. Krasnoiarsk [in Russian].
9. Sopov, V. F., & Karpushina LV. (2001). Morfologicheskii test zhiznennykh tsinnosti. [Morphological life values test]. *Prikladnaia psikhologhiia — Applied psychology*, 4, 9–30 [in Russian].

10. Shtepa, O. S. (2013). Tendentsii osobystisnoho samorozvytku maibutnikh psykholohiv: resursnyi aspekt [Trends of future psychologists' personal self-development: resource aspect]. *Visnyk Lvivskoho universytetu. Seriya: Filosofski nauky — Bulletin of Lviv University. Series: Philosophical Sciences*, 16, 232–240 [in Ukrainian].

Кетлер-Митницкая Т. С.

старший преподаватель кафедры естественнонаучных дисциплин
Коммунального учреждения высшего образования «Хортицкая
национальная учебно-реабилитационная академия»
Запорожского областного совета

**ПСИХОДИАГНОСТИЧЕСКИЙ ИНСТРУМЕНТАРИЙ
ИССЛЕДОВАНИЯ КОМПОНЕНТОВ ГОТОВНОСТИ
БУДУЩИХ ПСИХОЛОГОВ К ЛИЧНОСТНО-
ПРОФЕССИОНАЛЬНОМУ САМОРАЗВИТИЮ**

В статье охарактеризованы средства и результаты современных исследований готовности будущих психологов к саморазвитию. Указаны предложенные автором компоненты готовности студентов-психологов к личностно-профессиональному саморазвитию. Охарактеризованы методики, пригодные для исследования компонентов готовности будущих психологов к личностно-профессиональному саморазвитию. Обосновано использование предложенных методик в пределах психодиагностического исследования интернальности как фактора готовности студентов-психологов к личностно-профессиональному саморазвитию.

Ключевые слова: саморазвитие; готовность к личностно-профессиональному саморазвитию; интернальность; будущие психологи; когнитивный, аксиологически-мотивационный и поведенческий компоненты готовности будущих психологов к личностно-профессиональному саморазвитию; психодиагностический инструментарий.

Ketler-Mytnytska T.

Senior lecturer of the Department of natural sciences,
Municipal Institution of Higher Education «Khortytsia National
Educational and Rehabilitation Academy» of Zaporizhzhia Regional
Council

**PSYCHODIAGNOSTIC TOOLS FOR STUDYING
THE COMPONENTS OF FUTURE PSYCHOLOGISTS'
READINESS FOR PERSONAL AND PROFESSIONAL
SELF-DEVELOPMENT**

The methods suitable for the study of readiness for personal and professional self-development are described in the article. Topicality of the article is determined by the insufficient study of the components of future psychologists' readiness for personal and professional self-development in the context of their internality. So there is a need to choose psychodiagnostic tools for solving this problem.

As a result of the analysis of literary sources, the author found that in modern studies future psychologists' readiness for personal and professional self-development had been studied by author's questionnaires, projective methodologies, personal questionnaires with modified instructions. At the same time, tests that are specially designed to measure the propensity to self-development and its indicators are worth attention.

Based on theoretical analysis of scientific publications, the author identified three components of the future psychologists' readiness for personal and professional self-development: cognitive, axiological and motivational, behavioral. Methods, proposed for psychodiagnostic study of these components, are described in the article. The author gave a justification of each method's use as a psychodiagnostic tool for the study of the components of the future psychologists' readiness for personal and professional self-development in the context of their internality.

The perspective of future research is to use the chosen methods to study the influence of internality on the readiness of students-psychologists for personal and professional self-improvement.

Key words: readiness for personal and professional self-development; internality; future psychologists; cognitive, axiological and motivational, behavioral components of future psychologists' readiness for personal and professional self-development; psychodiagnostic tools.

Стаття надійшла до редакції 02.04.2019